

Azərbaycanın intibah ədəbiyyatının zirvəsi he-sab edilən klassik şair Nizami Gəncəvinin 880 illik yubiley ilini başa vurmaq üzrəyik. İl ərzində şairin yaradıcılığının çalarları ve yaşadığı dovrün ictimai-siyasi vəziyyəti haqqında bir çox məqalələr lə tanış olduq. Bu məqalədə Nizami Gəncəvinin yaradıcılığına Umummilli liderimiz Heydər Əliyevin verdiyi dəyəri təhlil etməyə çalışacaqı.

Leyla HÜSEYNOVA
AMEA A.A.Bakıxanov ad. Tarix institutu
"Əliyevşünaslıq" şöbəsinin aparıcı elmi işçisi

Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin hamisi Heydər Əliyevin təəssübkeş fəaliyyətini məhz bu aspektdən oxuculara çatdırmaq yeri-na düşər.

XX əsrin 60-ci illərinin sonunda Heydər Əliyevin siyasi xadim kimi fəaliyyətə başlaması Azərbaycanın tarixində növbəti mədəni intibahın başlanğıcını qoyma. İqtisadi-siyasi həyatında baş verən dırçılış respublikanın mədəni həyatına da öz təsirini göstərdi. Çoxşaxəli Azərbaycan mədəniyyəti XX əsrde ən yüksək mərhələsinə məhz Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dövründə çatmışdır. Heydər Əliyevin fəaliyyətində mədəniyyətə qayğı, mədəni irlimizi qoruyub gələcək nəsillərə ötürmək, tarixi və mədəni irlimizi öz yaradıcılığında ifadə edən şəxsiyyətləri yüksək şəkildə dəyərləndirmək mühüm yer tuturdu.

2020-ci il Azərbaycanın tarixində Zəfər ili oldu. 30 ilə yaxın işgal altında qalan tarixi-hüquqi Azərbaycan torpaqları azad edildi. Ölkə başçısı cənab İlham Əliyev 2020-ci ili "Könüllülər ili" elan etdi və bu, özünü sözün bütün mənalarında doğrultdu. Qürurverici məqamlardan biri odur ki, dünyanın dörd bir tərəfinə səpələnmiş əlli milyonluq Azərbaycan türkləri, Türkiye Cumhuriyyəti xalqı və ümumilikdə türk dünyası xalqları Azərbaycan Respublikasının haqlı mübarizəsinə həmrəylik nümayiş etdirdi.

Ənənəvi olaraq, növbəti ilin ölkə başçısı tərəfindən hansı mövzuya həsr ediləcəyi maraq

doğurduğu halda, 2021-ci il "Nizami Gəncəvi ili" elan edildi. Yanvarın 5-də Prezident İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi ili" elan edilməsi haqqında Sərəncam imzaladı. Sərəncamda deyilir ki, dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yəni sehifə açmış nadir şəxsiyyətlərdən. Nəhəng sənətkarın xalqımızın mənəviyyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş parlaq irləri əsrlərdən bəri Şərqi misilsiz mədəni sərvətlər xəzinəsində özünəməxsus layiqli yeri ni qoruyub saxlamaqdır.

Prezident İlham Əliyev bu sərəncamı Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin mədəniyyət siyasetinin davamı kimi qiymətləndirir. Heydər Əliyevin siyasi varisi kimi ölkə başçısı İlham Əliyev bütün sahələrdə olduğu kimi, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, Azərbaycan mədəniyyətinə hamilik edilməsi, klassik və müasir mədəni irlimizin harmoniyasına münbit şərait yaradılması baxımdan davamlı siyaset yeridir.

1970-ci illərdə ənənəvi respublikamızda klassik mədəni irlimizin öyrənilməsi baxımından tamamilə yeni mərhələ başlayır. Məhz onun təşəbbüsü ilə qəbul edilən "Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irlisinin öyrənilməsini, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1979-cu il 6 yanvar tarixli qərar bu istiqamətdə

Heydər Əliyevin Nizami Gəncəvi təəssübkeşliyi

kompleks vəzifələr irəli sürərək, Nizami irlisinin və ümumən orta əsrlər Azərbaycan mədəniyyətinin sistemli araşdırılması üçün geniş perspektivlər açmışdır. 1981-ci ilin avqust ayında Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 840 illiyi haqqında qərar isə nizamişünaslıqda əsaslı dönüş yaratmışdır.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, sovet həkimiyyəti illərində milli mədəniyyətə aid tantənəli tədbirlər mərkəz Moskva-da razılışdırılmışdır. Bu isə çox zaman əngəllərlə, müxtəlif bəhanələrlə təxirə salınırdı. Məhz N.Gəncəvinin 840 illik yubileyinin keçirilməsi də bəzi bəhanələrə məruz qalsa da, Azərbaycan SSR Mərkəzi Komitesinin birinci katibi Heydər Əliyev maneələri özünəməxsus siyasi incəliklə dəf etmiş və yubileyin təntənəli şəkildə qeyd edilməsinə nail olmuşdur. 2000-ci ilin may ayında Nizami Gəncəvinin məqbərəsini ziyarət edərkən Heydər Əliyev bu prosesi belə xatırlayıb: "Mən bu gün böyük hissələr Nizami Gəncəvinin məqbərəsini bir daha ziyarət etdim. Onu da sizə deyə bilərem ki, Nizami 800 illiyi 1948-ci ilde keçirilmişdi. Amma 840 illik yubileyini mən böyük təntənə ilə keçirdim, yəni bu tədbiri həyata keçirməyə nail oldum. O vaxt buna da imkan vermirdilər. Mən Moskva-da Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitesinin qarşısında bu məsələni qaldıranda, cənəbi onlarsız bu işi görə bilməzdik, dedilər ki, "840 il yuvarlaq rəqəm deyildir. 800 illiyi qeyd eləmisiniz, 850 illik də ola bilər. Amma 840 olmaz, Cənəbi sonra deyəcəksiniz ki, 845, nə bilim, 847 və s... Xatirimdir, Mərkəzi Komitənin ikinci katibi var idi - Suslov, Brejnev'in dövründə ikinci katib idi, mənə dedi ki, bu, mümkün deyildir. Mən isə dedim ki, siz Nizami Gəncəvinin irlisinin öyrənilməsini, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1979-cu il 6 yanvar tarixli qərar bu istiqamətdə

də xəberim var. Dədim, yəqin ki, tamam xəberiniz yoxdur. Nizami Gəncəvi elə dahidir ki, onun nəinki 840 illiyini, onun yubileyini her il keçirmək lazımdır. Beləliklə, biz bu na nail olduğ, o vaxt Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyini keçirdik."

Ümummilli liderimiz göstərilənlər kifayətlənməyib Nizami irlisinin da-ha yaxşı öyrənilməsi üçün AMEA-da xüsusi Nizamişünaslıq şöbəsi yaratmış, respublikanın görkəmli nizamişünas alımlarını oraya cəlb etməyə nail olmuşdur. Heydər Əliyev Nizaminin vətəni Gəncə şəhərində olarkən AMEA-nın Gəncə Elmi Mərkəzində də Nizamişünaslıq şöbəsinin açılması təşəbbüsündə bulunmuşdur.

Bəşər bədii fikrinin nadir hadisəsi olan Nizami yaradıcılığı səkkiz əsr dərənərti qeyd edilməsinə nail olmuşdur. 2000-ci ilin may ayında Nizami Gəncəvinin məqbərəsini ziyarət edərkən Heydər Əliyev bu prosesi belə xatırlayıb: "Mən bu gün böyük hissələr Nizami Gəncəvinin məqbərəsini bir daha ziyarət etdim. Onu da sizə deyə bilərem ki, Nizami 800 illiyi 1948-ci ilde keçirilmişdi. Amma 840 illik yubileyini mən böyük təntənə ilə keçirdim, yəni bu tədbiri həyata keçirməyə nail oldum. O vaxt buna da imkan vermirdilər. Mən Moskva-da Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitesinin qarşısında bu məsələni qaldıranda, cənəbi onlarsız bu işi görə bilməzdik, dedilər ki, "840 il yuvarlaq rəqəm deyildir. 800 illiyi qeyd eləmisiniz, 850 illik də ola bilər. Amma 840 olmaz, Cənəbi sonra deyəcəksiniz ki, 845, nə bilim, 847 və s... Xatirimdir, Mərkəzi Komitənin ikinci katibi var idi - Suslov, Brejnev'in dövründə ikinci katib idi, mənə dedi ki, bu, mümkün deyildir. Mən isə dedim ki, siz Nizami Gəncəvinin irlisinin öyrənilməsini, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" 1979-cu il 6 yanvar tarixli qərar bu istiqamətdə

məsələdir ki, Nizami Gəncəvinin fars şairi olması iddiaları uzun illərdən ki, ədəbiyyatımızın mübarizə mövzusudur. Əlbətdə, Nizami türk, fars və ərəb dillerini mükemməl bildiyi üçün böyük poliqlot kimi bu xalqların ədəbiyyatı, tarixi ilə yaxından tanış idi. İlk olaraq biz, Nizamini araşdırmaqla onun türk olduğunu bir daha sübut etmiş olurraq ki, bu da Nizamini özünlükələşdirməyə çalışınlara əntutuları cavabdır. Digər tərəfdən tədqiqatın predmeti Nizamini əsərlərində farsca yazmasına baxmayaraq

türkçə sözler, idiomalar, atalar sözleri və Azərbaycan zərbi-məsələlərini six-six işlətməsidir. Fars dilli şairlərin ən məşhurlarından sayılan Firdovsi, Xəyyam, Hafiz, Sədiddən fərqli olaraq Nizamidə türkük və ona bağlılıq vardır.

Nizamiye qədərki şairlər ancaq Şərqdən yazılmış və ondan kənara çıxmamışlar. İlk dəfə məhz Nizami bu tilsimi sındıraraq Qərbe çıxmışdır. Bunun nəticəsi olaraq o, Makedoniyalı İşkəndərən səhəbet açmışdır. Elmi araşdırımlar onu göstərir ki, klassik yunan fəlsəfə və tarixini bilmədən bu haqda danışmaq mümkün deyildi. Nizami demək olar ki, Çin, Rusiya, Gürcüstan, Əreb ölkələri, İran, Azərbaycan və Rumdan bəhs edib bu ölkələrin adət-ənənələri və məşhulliyətlərindən danışırsa, bir daha biz bu mütəfəkkir insanın nə qədər yüksək bilik potensialı və fövqələdə zəka sahibi olduğunu görürük. Elə bunun nəticəsidir ki, Nizamının "Xəmsə"indəki hər bir poemasından bütün dünya şairlərinin ən yüksək məqamında dayananların on nəfəri çıxar. Elə bu səbəbdən də Azərbaycanın klassik ədəbiyyatının zirvəsi sayılan Nizami yaradıcılığının öyrənilməsi, təbliğ Heydər Əliyev üçün dövlətin mədəniyyət siyasetinin bir hissəsinə çevrilmişdir.

1993-cü ildə ikinci dəfə respublika rəhbərliyinə gelən Heydər Əliyev ölkənin gərgin siyasi vəziyyətinə rəğmən mədəni, mənəvi irlisin qorunması, tədqiqi və təbliği üçün təxirəsalınmaz işlər görüdü. Ölkəmizdə Nizami sənətinin öyrənilməsi və tənqidiləşdirilməsi sahəsində xeyli iş görülmüş, əsərlərinin nizamişünaslıqda yüksək qiymətləndirilən elmi-tənqidli mətni hazırlanmış, kitabları nəfis tərtibatda və kütləvi tirajla nəşr edilmişdir. Nizamının ədəbiyyatda və ince-sənətde yaddaşalan obrazı yaradılmışdır. Mütəfəkkir şairin doğma şəhəri Gəncədə məqbərəsi, Bakıda, Sankt-Peterburq-

da və Romada heykelleri ucaldılmışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnsti-tutu və Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi Nizami Gəncəvinin adını daşıyır. Büyük Britaniyanın Oksford Universitetinin Nizami Gəncəvi Mərkəzi uğurla fəaliyyət göstərir.

2002-ci ildə Sankt-Peterburqda Nizami Gəncəvinin abidəsinin təntənəli açılış mərasimində Heydər Əliyev dəhəri şairin yaradıcılığını bəle qiyətləndirmişdir: "Məhəbbətin yenilməz qüdrəti, həyatın və ölümün menası, ideal cəmiyyət, dönyanın və kainatın möhtəşəm sirləri haqqında yaratdığı poemalar əsrlər boyu Şərqdə əsl sənət nümunəsi olaraq qalmışdır. Onun poemalarının xüsusiyyətləri və yaratdığı poetik obrazların dərinliyi Qərbin dahi Höte kimi mütəfəkkirlərini heyran qoymuşdur. Zənnimcə, məhz Nizamının bütün əsərlərinde bəşər övladının misilsiz qüdrətinin tərənnüm edilməsi sayəsində Azərbaycan xalqının dahi oğluna bu gün Sankt-Peterburqun təkrarolunmaz görkəminin ayrlımlı hissəsinə çevrilmək şərəfi qismət olmuşdur."

Yubiley tədbirlərinin, müxtəlif məzmunlu, məqsədli görüşlərdə, ədəbi-ictimai yığıncaqlarda çıxışları, verilən suallara təmkinli cavabları Heydər Əliyevin həyata baxışının fəsəfəliyi heyranlıq doğurur, Azərbaycan və dönya ədəbiyyatına, eləcə də mədəniyyətinə dair fikirləri insanı düşündürürdü. O, ən qüdrəti söz ustaları haqqında fikir söyleyəndə ister-istəməz özünü dənəhəliliyi etdirirdi. Elə buna görə də demək olar ki, Heydər Əliyevin tariiximiz, ədəbiyyatımız haqqında fikirlərini nəzəri cəhətdən öyrənmək və onu hər hansı bədii əsərin təhlilinə tədbiq etmək elmi cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.